

İNSAN HAKLARI ve KAMU GÖREVİ BOYUTUNDA SÖZLEŞMELERİN YERİNE GETİRİLMESİ¹

Yrd. Doç. Dr. Fatih Karaosmanoğlu*

Giriş

İnsan hakları kavramı çok farklı boyutlarda ve disiplinlerde incelenebilecek bir konudur. Bu makalede, insan hakları, kamu görev ve görevliliği ile ilişkili olarak ele alınacak olup, insan haklarının normatif temeli, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) ile BM Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS) hükümleri olacaktır. Kamu görevi ve insan hakları ilişkisi ele alınırken, İçişleri Bakanlığı görev ve personeli baz alınacaktır. Bu makale, haklar teorisi ve asli haklar tartışmasına ilişkin olmamakla beraber, doktrinde yapılan tartışmalardan farklı olarak, bir asli haklar modeli ileri sürülecektir. Bundan amaç, kamuda görev yapanların, hakları koruyucu ve geliştirici nitelikteki görevlerini yaparken zihinsel ve davranışsal değişikliğe yolaçan bilinç düzeyine katkı sağlamak olacaktır. Ayrıca, kavramsal ve teorik bilgiler tecrübi bilgilerle teyit edilecek olup, sonuç kısmında somut önerilere yer verilecektir. Bu bağlamda, 1990-1995 arası kaldığım İngiltere'deki uygulamalardan da örnekler olacağından, bu durum özellikle insan haklarının gelişimi bakımından zihnimize Türkiye'nin profilini çıkarmamıza yardımcı olacaktır.

Kavramsal yaklaşım

İnsan hakları kavramı, günümüzde ulusal ve uluslararası bazda bağımsız bir fenomen olarak yer bulmaktadır. Özellikle ikinci dünya savaşından günümüze yoğun ve artan bir şekilde insan haklarının uluslararasılaşması sözkonusudur. Önümüzdeki milenyumda, insan haklarının bu özelliği değişmeyecek, fakat insan hakları sözleşmelerinin uygulanmasına yönelik mekanizmalar daha da geliştirilecektir. Bu çerçevede, kamu görev ve görevlilerini daha fonksiyonel hale getiren programlara öncelik verilecektir.

*Polis Akademisi, Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları öğretim üyesi.

¹ Bu makale, 07/12/1999 tarihinde Çankaya Kaymakamlığı'nda İçişleri Personeline Yazar tarafından verilen, "İnsan Hakları ve Kamu Görevliliği" konulu Konferans metninin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş biçimidir. Organizasyon ve Konferansa gösterdikleri ilgiden dolayı, Başta Çankaya Kaymakamı Sayın E. Selçuk Botsalı ve Yazı İşleri Müdürü Sayın Hatice süzgül ile Katılımcılara teşekkür ederim.

Modern insan hakları anlayışı bakımından söylenebilecek önemli bir nokta şudur. Temel hak ve özgürlükler, doğal hukuk anlayışının bir uzantısı olarak, devletin bir lütfu olmayıp, doğuştan gelen, vazgeçilemez ve devredilemez niteliktedir. Ayrıca, kişisel ve siyasi haklar, hem iç hukuk ve hem de uluslararası hukukta dava konusu yapılabilirken, ekonomik ve sosyal haklar, birey bakımından sadece talep hakkı doğurmaktadır. Daha somut olarak ifade edilecek olursa, örneğin, ifade özgürlüğü ihlal edildiği gerekçesi ile bireysel başvuru hakkı kullanılıp Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne müracaat edilebilirken, adil ve eşit ücret hakkı ve insan onuruna yaraşır bir yaşam düzeyine kavuşma haklarının ihlal edildiği gerekçesi ile böyle bir başvuru yapılamaz. Dolayısıyla, bir kamu görevlisinin asgari ücretten maaş aldığını veya az maaş aldığını söyleyerek bireysel başvuru hakkını kullanarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne müracaat etmesi düşünülemez.

Beş Değer Modeli

Diğer önemli nokta şudur: temel hak ve özgürlükler içinde en temel veya asli hak ya da haklar acaba hangisidir? Bu soru, bir ülkede insan haklarının iyileştirilmesinde, temel haklardan bazılarına öncelik verilip verilmemesi, verilecekse, acaba hangi hak veya haklara öncelik verilmelidir sorunu ile alakalıdır. Bu noktada farklı görüşler ileri sürülmektedir. Örnek olarak, Vincent, bireylerin yaşam hakkını model olarak önermektedir.² Fakat, bana göre, bu şekilde konuya yaklaşmak isabetli değildir. çünkü, "yaşam hakkı en temel haktır, dolayısıyla, öncelikle bu hakkın garanti altına alınması için mücadele verilmelidir" düşüncesi, bir varlık olarak insanı basit ve tek boyutlu olarak algılamamanın bir sonucudur. Halbuki insan, kompleks yapıya sahip bir varlıktır.

Bu makalenin yazarı, insanın bu özelliğini dikkate alarak, modern insan hakları anlayışında *Beş Değer Modeli*'ni önermektedir. Bu modele göre, temel hak ve özgürlükler insanın "akıl, can, mal, nesil, inanç" değerlerini korumak için vardır. İnsan, sözkonusu değerlerin bir bütün halinde korunumu ve gelişmesiyle gerçek insan olma kimliğine kavuşur. Bu beş değer modeline göre, "*asli hak*"dan (basic right) değil "*asli haklar*"dan (basic rights) bahsedilmesi gerekecektir. Dolayısıyla, doğrudan bu beş değeri koruyan temel haklar, asli haklar olup spontene bir şekilde uygulanmalıdır. Gerçi, Shue, Basic Rights isimli eserinde, üç haktan bahsederek, kişi güvenliği (security), asgari geçim (subsistence), özgürlük (liberty) haklarını asli haklar olarak

² Vincent, R. J., Human Rights and International Relations, (Cambridge: Cambridge University Press, 1986)

nitelendirmektedir.³ Fakat, bu üç asli hak, modelimizdeki insanın beş değerini koruyucu temel hakları tam kapsayıcı mahiyette değildir. İnsana ait bu beş değeri koruyan temel hak ve özgürlükler, yeterli olup olmadığı ayrı bir konu olmakla birlikte, normatif açıdan günümüzde ulusal ve uluslararası enstrümanlar ile koruma altına alınmaktadır. Aşağıda bu uluslararası enstrümanlardan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nden bahsedilecektir

Bu konuya geçmeden burada kısaca Türk hukuk sistemi bakımından uluslararası sözleşmelerin hukuksal değer ve öneminden bahsedilmesi isabetli olacaktır. Bu bağlamda şunlar söylenebilir: Uluslararası insan hakları sözleşmeleri, iç hukuk bakımından hukuksal bağlayıcılığı olan belgeler olup kanun hükmündedir. Bu durum 1982 Anayasası'nın 90. maddesi'nde ifade edilmektedir. Somut örnekleme yapacak olursak, Türk Ceza Kanunu veya Terörle Mücadele Kanunu ne ise, sözkonusu uluslararası andlaşmalar da aynı değerdedir. Hatta, sözkonusu madde ile, usulüne göre yürürlüğe konulmuş uluslararası andlaşmalar, Anayasa'ya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesi'nde dava konusu yapılamayacaktır.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)

AİHS, Türkiye tarafından 1950 yılında imzalanmış ve 1954 yılında da onaylanmıştır.⁴ Bu sözleşmede belli başlı şu haklara yer verilmektedir: Yaşam hakkı (m.1), İşkence, insanlık dışı yahut onur kırıcı muamele veya cezaya tabi tutulmama hakkı (m.3), Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı (m.5), özel yaşam hakkı (m.8), Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkı (m.9), İfade özgürlüğü hakkı (m.10), Toplantı ve Dernek kurma hakkı (m.11). Bu sözleşme ile tesis edilen Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Divanı yerine Türkiye tarafından 1997 yılında onaylanan 11 No'lu Protokol ile sürekli nitelikteki Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kurulmuştur.⁵

³ Shue, H., Basic Rights: Subsistence, Affluence, and U.S. Foreign Policy, (Princeton: Princeton University Press, 1980).

⁴ AİHS'nin 10 Mart 1954 tarih ve 6366 sayılı Onaylamayı Uygun Bulma Kanunu 19 Mart 1954 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmış ve 19 Mayıs 1954 tarihinde de Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır. AİHS ise, 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

⁵ Bkz. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Oluşturduğu Denetim Mekanizmasının Yeniden Yapılanmasına İlişkin 11 no'lu Protokol in: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:80, sayfa 93-5. 11 No'lu Protokole ilişkin 14 5.1997 tarih ve 4255 sayılı Onaylamayı Uygun Bulma Kanunu 22 Mayıs 1997 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Bakanlar Kurulu'nun da 30.05.1997 tarih ve 97/9506 sayılı onay kararı Resmi Gazete'de 20 Haziran 1997 günü yayımlanmıştır.

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi (ÇHS)

Türkiye tarafından 1990 yılında imzalanan ÇHS, 1994 yılında onaylanmıştır.⁶ Bu sözleşmeyi BM ülkeleri aşağıda belirtilen hususları gözönüne alarak imzalamıştır. çocukların, kişilik bakımından tam ve uyumlu gelişmeleri ve esenlikleri ile tabii ortam olan ailenin toplum içinde kendisinden beklenen sorumlulukları tam olarak yerine getirebilmesi için, gerekli koruma ve yardımı görmesi zorunludur. çocuklar, doğum sonrasında olduğu kadar, doğum öncesinde de uygun yasal korumayı da içeren özel koruma ihtiyacı içindedir. çocukların, mutluluk, sevgi ve anlayış havası içindeki bir aile ortamında yetişmesi gereklidir. Bu sözleşme, 18 yaşına kadar her insanı çocuk kabul etmekte ve haklarına ilişkin belli başlı aşağıdaki şu hükümlere yer vermektedir. Taraf Devletler:

çocuğun ana-babasının, vasilerinin, ya da kendisinden hukuken sorumlu olan diğer kişilerin hak ve ödevlerini de gözönünde tutarak, esenliği için gerekli bakım ve korumayı sağlamayı üstlenirler ve bu amaçla tüm uygun yasal ve idari önlemleri alırlar.⁷ çocukların bakımı veya korunmasından sorumlu kurumların, hizmet ve faaliyetlerin özellikle güvenlik, sağlık, personel sayısı ve uygunluğu ve yönetimin yeterliliği açısından, yetkili makamlarca konulan ölçülere uymalarını taahhüt ederler.⁸ çocuğun yaşam hakkına sahip olduğunu⁹ ve hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami gayreti gösterirler.¹⁰ Çocuk, doğum sonrası hemen nüfusa kaydedilme ve bir isim vatandaşlık kazanma ve ana-babasını bilme ve onlar tarafından bakılma haklarına sahip olup,¹¹ bu konuda yasa dışı müdahalelerde bulunmayacaklardır.¹² çocukların yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarılıp geri döndürülmemesi halleriyle mücadele için hertürlü

⁶ BM ÇHS'nin onaylanması, 11/12/1994 tarihinde yürürlüğe giren 09/12/1994 tarih ve 4058 sayılı kanunla uygun bulunmuş olup, Bakanlar Kurulu da 27 Ocak 1995 tarihinde yürürlüğe giren 23 12.1994 tarih ve 94/6423 no'lu karar ile onaylamıştır.

⁷ BM ÇHS Madde 3/2

⁸ BM ÇHS Madde 3/3

⁹ BM ÇHS Madde 6/1

¹⁰ BM ÇHS Madde 6/2

¹¹ BM ÇHS Madde 7/1

¹² BM ÇHS Madde 8/1

tedbiri alırlar.¹³ Görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını,¹⁴ düşüncesini özgürce açıklama hakkını,¹⁵ düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkını,¹⁶ toplanma ve dernek kurma hakkını tanırırlar.¹⁷ Söz konusu hakların sınırlandırılması, ancak, milli güvenlik, kamu düzeni, kamu sağlığı ve ahlakın korunması ve başkalarının temel hak ve özgürlüklerini koruma gerekçeleri ile yapılabilir. çocuğun toplumsal, ruhsal ve ahlaki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlarlar.¹⁸ Bu sözleşmede belirtilen hakların güvence altına alınması ve geliştirilmesi için ana-baba ve yasal vasilerin durumlarına uygun yardım yapar ve çocukların bakımı ile görevli kuruluşların, faaliyetlerin ve hizmetlerin gelişmesini sağlarlar.¹⁹

Ayrıca, ÇHS'ne taraf olan devletler: çalışan anne-baba ve çocukların, çocuk bakım hizmet ve tesislerinden yararlanma hakkını sağlamak için uygun tedbirleri alır.²⁰ Zihinsel ya da bedensel özürli çocukların saygınlıklarını güvence altına alan özgüvenlerini geliştiren ve toplumsal yaşama etkin bir biçimde katılmalarını kolaylaştıran şartlar altında eksiksiz yaşama sahip olmalarını kabul ederler.²¹ Çocuğun olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşma, tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerini veren kuruluşlardan yararlanma hakkını tanırırlar. Bu çerçevede, hastalık ve yetersiz beslenmeye karşı mücadele edilmesi, anneye doğum öncesi ve sonrası uygun bakımın sağlanması ile çocuk sağlığı ve beslenmesi, anne sütü ile beslenmenin yararları, toplum ve çevre sağlığı gibi konularda temel bilgileri elde etme ve bilgileri kullanmada

¹³ BM ÇHS Madde 11/1

¹⁴ BM ÇHS Madde 12/1

¹⁵ BM ÇHS Madde 13

¹⁶ BM ÇHS Madde 14

¹⁷ BM ÇHS Madde 15

¹⁸ BM ÇHS Madde 17

¹⁹ BM ÇHS Madde 18/2

²⁰ BM ÇHS Madde 18/3

²¹ BM ÇHS Madde 23

yardımcı olma amaçları ile uygun tedbirleri alırlar.²² Fırsat eşitliği temelinde çocukların eğitim hakkını kabul ederler.²³ Çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlencede bulunma ile kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkını tanırlar.²⁴ Çocuğun ekonomik sömürüye, hertürlü tehlikeli işte ya da eğitimine zarar verecek nitelikte çalıştırılmasına karşı korunma hakkını kabul ederler. Çocukların uyuşturucu maddelerin yasadışı kullanımına karşı korunması amacıyla her çeşit yasal sosyal eğitimsel tedbirleri alır.²⁵

Taraf devletlerin bu sözleşmede belirlenen yükümlülüklerini yerine getirmede kaydettikleri ilerlemeleri incelemek amacıyla bir Çocuk Hakları Komitesi kurulmuştur. 10 kişiden oluşan Komite, taraf devletlerce gösterilen kişiler listesinden gizli oyla 4 yıllığına seçilir. Komite, ÇHS gereği, yürürlüğe giriş tarihinden itibaren 2, daha sonra 5 yılda bir taraf devletler tarafından BM Genel Sekreterliği aracılığı ile kendisine sunulan raporları inceler. Komite, gerekirse taraf devletlerden ÇHS'nin uygulanmasına ilişkin ek bilgi talebinde de bulunur. 2 yılda bir Ekonomik ve Sosyal Konsey aracılığı ile Genel Kurula faaliyetleri hakkında bilgi verir.²⁶

Kamu Görevleri ve Temel Haklar

Uluslararası hukuk ve 1982 Anayasası'nın Devletin niteliklerini belirten 2. maddesinde yer alan "insan haklarına saygı" ilkesinin ötesinde, T.C. İçişleri Bakanlığı'nın 14.2.1985 tarih ve 3152 no'lu Kuruluş Kanunu da, "Anayasa'da yazılı hak ve hürriyetleri korumayı" Bakanlığın görevleri arasında saymıştır.²⁷ Şimdi, bu kamu görevlerinin AIHS ve ÇHS gibi enstrümanlarda garanti altına alınan temel hak ve özgürlüklerin ilişkisi üzerinde duralım.

İçişleri Bakanlığı'nın, kendisine bağlı iç güvenlik kuruluşlarını idare etmek suretiyle ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü, yurdun iç güvenliğini, asayişini ve kamu

²² BM ÇHS Madde 24

²³ BM ÇHS Madde 28

²⁴ BM ÇHS Madde 31

²⁵ BM ÇHS Madde 33

²⁶ BM ÇHS Madde 43 ve 44

²⁷ Bkz. T.C. Devlet Teşkilatı Rehberi-1988, Birinci Kitap. (Ankara: TODAI, 1988)

düzenini koruma görevi vardır. Bu görev alanı ile ilişkili olarak, Bakanlığın ve ilgili personelin yetkisi içinde görevini yerine getirirken örneğin terörle mücadelede bulunması devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün ve vatandaşının yaşam hakkının korunması için yapılır. Çünkü, terör, açıkça devlet ve vatandaşların yaşamına bir tehdittir. Bakanlığın bu görev alanı sadece yaşam hakkı değil, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, özel yaşam gibi diğer temel haklarla da ilişkilidir. Örneğin, asayişin sağlama görevi içinde bulunan ilgili personelin yaptığı arama faaliyeti birey ve vatandaşların özel yaşam hakkını sınırlandırırken, tutuklama faaliyeti kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkını sınırlandırmaktadır. Bu hak ve özgürlükler hiç sınırlandırılmaz değildir. Önemli olan nokta şudur: Söz konusu temel hak ve özgürlükler sınırlandırılacaksa, demokratik ve hukuk devleti kurallarına bağlı kalınarak sınırlandırılmalıdır.

Somut örnek olarak, Türk hukuk sisteminde arama faaliyeti; suç ve suçlunun ortaya çıkartılması için yapılan *adli arama* ve genel emniyet ve asayişin korunması için yapılan *önleme araması* olarak ikiye ayrılır: Adli aramada, kural olarak, hakim aramaya karar vermeye yetkilidir. İstisnai durum olan gecikmede tehlike veya zarar görülen hallerde ancak, Cumhuriyet savcılarını ve savcılarının muavini sıfatını ile emirlerini icraya memur olan zabıta memurları arama yapabilirler.²⁸ Aşağıdaki hallerde gecikmede tehlike söz konusudur: a) Polis memurunun bizzat kendisinin tehlikeden korunması ihtiyacı, b) Suçüstü hali, c) Delillerin yok edilmesi olasılığının çıkması, d) Yangın gibi toplum için büyük bir tehlike yaratan durumun çıkması. Ayrıca, karar ve emir verme yetkisi olmamakla beraber, alacağı emir üzerine fiili olarak arama işlemini yapmak bakımından her polis memuru yetkilidir.²⁹

önleme araması ise, idari bir işlem olduğundan, polise verilen arama emri, il sınırları içinde vali, ilçe sınırları içinde kaymakam tarafından yazılı olarak verilmelidir. Önleme aramasına ilişkin PVSK m. 9 'a göre; polis kamu düzenini ve anayasal hak ve özgürlükleri korumak bakımından zorunlu ve gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, mülki idare amirlerinin vereceği emirle toplantı veya gösteri yürüyüşlerinin yapıldığı yerlerde ve yakın çevresinde, özel hukuk tüzel kişileri ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları veya sendikaların genel kurul toplantılarının yapıldığı yerlerde, halkın topluca birikebileceği hava limanı, istasyon, otogar gibi yerlerde, şehrin giriş ve

²⁸ CMUK m. 97

²⁹ Yenisey, F., Uygulanan ve Olması Gereken Ceza Muhakemesi Hukuku: Hazırlık Soruşturması ve Polis, 3. Baskı, (İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., 1993)

çıkış yerlerinde veya ana caddelerinde seyreden taşıtlarda üst, araç ve eşya araması yapılabilir.³⁰ Türk hukuk sisteminde bunlar gibi adli ve önleme aramasına ilişkin kurallar belirlenmiştir. Bunlar ve diğer aramaya ilişkin kurallara aykırı davranılarak yapılan arama faaliyeti, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, özel yaşam hakkı ile konut dokunulmazlığı gibi bireylerin en temel haklarını ihlal edecektir.

Bakanlığın, sivil savunma hizmetlerini yürütme görevi üzerinde durulacak olursa; bu göreve ilişkin bakanlık ve ilgili kamu görevlileri, doğal afetlere karşı can ve mal kaybını en aza indirmek için önceden önlem alırlar. Açıkça görülür ki, bu görev, normatif açıdan diğer belgeler yanında, AİHS, ÇHS gibi uluslararası sözleşmelerle garanti altına alınan, kişilerin yaşam hakkı, sağlıklı yaşam hakkı, mülkiyet hakkı, eğitim hakkı ve çocuk hakları gibi temel haklarının korunumu ile doğrudan ilişkili bir görevdir. Yakın zamanda milletçe üzüldüğümüz ve binlerce kişinin şehit olmasına yolaçan 17 Ağustos Marmara Depremi'nin acılarını hala üzerimizden atabilmiş değiliz. Bu depremin acı tecrübesi ile, doğal afet öncesi sivil savunma hizmeti yapma görevinin salt bürokratik yapılanmanın ötesinde, tam teçhizatlı arama-kurtarma ekiplerinin oluşturulması, kişilerin eğitimi, planlı şehirleşme, ilk müdahalede sorumluluk dağılımı, yardımların koordinasyonu gibi konularda düşünüldüğü ve bu konularda reorganizasyona gidilme ihtiyacı hissedildi. Dolayısıyla, bundan sonraki dönemde, Bakanlık ve kamu görevlilerinin sivil savunma görev alanına ilişkin sözkonusu konularda atacağı herbir adım, yine bahsettiğimiz temel hak ve özgürlüklerin korunumu ve gelişiminde atacakları adımlar olacaktır.

Bakanlığın, şehir içi karayolları trafiğini düzenleme görevi de, kişilerin en başta yaşam hakkının korunumu ve geliştirilmesi ile doğrudan ilişkilidir. "Karayolu trafik kazaları, ülkemizde her yıl binlerce can kaybının yanısıra, onbinlerce yaralı ve trilyonlarca liralık kayba neden olmaktadır".³¹ Bu durum, bir yılda ülkemizde terörde yaşamını yitiren vatandaşlarımızdan belki daha fazlasını trafik kazalarında verdiğimizizi göstermektedir. Bu çerçevede, 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu ile trafiğin denetim ve düzenlenmesi görev ve sorumluluğu Emniyet Genel Müdürlüğü'ne verilmiştir. Emniyet Genel Müdürlüğü, yakın zamanda karayolu trafik güvenliğinin sağlanması yönünde atılım içine girmesi sevindirici olmakla beraber, personel-halk eğitimi ile normatif,

³⁰ Bkz. PVSK m. 9

³¹ Bilican, N., Em. Gn. Md., önsöz, içinde: Çatışma ve Stres Yönetimi, Meslek Etiği, (Trafik Eğitim ve Daire Başkanlığı, KTPO, 1998)

yapısal, denetimsel alanlarda ve ileri seviye denetim araçlarının temini gibi konularda sürekli ve kapsamlı bir çalışma içine girmelidir.

Bakanlığın, vatandaşlık işlemlerini yapma ve diğer görevleri bakımından da aynı şeyler söylenecektir. Nüfus ve vatandaşlık işlemlerinin yapılması, bireylerin vatandaşlık hakları ve kişi hallerinin korunumu hakları ile doğrudan ilgilidir. Sökonusu hakların kazanılması ve kaybedilmesi bakımından belitilen görevin de eksiksiz yerine getirilmesi önem arz etmektedir. Görev-Hak ilişkisi bakımından, nüfus müdürlükleri³² yanında yazı işleri müdürlüklerinin³³ belitilen görevleri aynı derecede önemlidir. Örneğin, yazı işleri müdürlüğünün kaymakam veya valinin görüşme ve randevuya ilişkin hizmetlerini yürütme ile vatandaşın dilekçesine verilen cevabın dilekçe sahibine ulaştırılması görevleri, vatandaşların görüşme ve dilekçenin mahiyetinde yer alan hak veya hakların yerine getirilmesi/ihlalin önüne geçilmesi/kazanılması veya kaybı ile ilişkilidir.

Yukarıda ortaya konan hususlar açıkça şunu ortaya koymaktadır: yapılan kamu görevleri ile temel hak ve özgürlükler arasında doğrudan bir ilişki vardır. Kamu görevinin isabetli bir şekilde yerine getirilmesi, bireylerin temel haklarının korunumu veya gelişimine katkıda bulunurken, yerine getirilmemesi veya isabetsiz yerine getirilmesi bireylerin temel haklarının ihlaline yolaçacaktır. Bunun için, kaos teorisinde bir anlam ifade eden ve kısaca kelebek etkisi (butterfly effect) olarak bilinen "çin'de bir kelebeğin kanadını çırpmasının, Amerika'da tayfuna sebep olabileceği" anlayışı üzerinde durulmalıdır. Cumhurbaşkanımız Sayın Süleyman Demirel bu gerçeği şu veciz sözleri ile ifade etmektedir: "Bir damacana suyun içilmemesi için bunun içine *bir şişe* mürekkep dökmeye lüzum yoktur. Bunun içine *bir damla* mürekkep damlatmış olmanız, bir damacana suyun-bir bardak değil-içilmemesine sebep olur."³⁴ Bir başka ifade ile, basit gibi görülebilecek göreve ilişkin bir hareketin yapılması/yapılmaması, sonuçta insan hakları ihlallerine yolaçıp Türkiye hakkında haksız ithamlara neden olabilir. Bu durum, yaşam ve kişi güvenliği hakları ile alakalı örneğin, yakalama, gözaltı, tutukluma görevleri ile olabileceği gibi diğer kamu görevleri bakımından da olabilir. Örneğin,

³² Bkz. Nüfus Hizmetlerine Ait Kuruluş Görev ve Çalışma Yönetmeliği (3 Mayıs 1977 tarih ve 15926 sayılı RG)

³³ Bkz. Vali ve Kaymakamlık Büroları Kuruluş ve Çalışma Yönetmeliği ve Yönergesi (İçişleri Bakanlığı İller İdarası Genel Müdürlüğü'nün 7 sayılı ve 432 Genel Yayın Sayılı Yayını)

³⁴ İl Valileri ve İl Emniyet Müdürleri İnsan Hakları Konferansı-30-31 Mart 1998, İçişleri Bakanlığı APK Daire Başkanlığı Yayın no. Genel:484-APK: 39, Ankara-1998)

kavşakta sinyalizasyon sisteminin bozukluğu gibi toplumsal yaşamda bazılarınca basit görünen bir olgu, ortaya çıkacak bir kaza ile neticede onlarca kişinin yaşam hakkının kaybına yolaçabilir.

Burada hemen şunu ifade edelim: kamu görev anlayışımızın değişmesine yönelik -usulü çerçevesinde- öneriler getirilmelidir. Betimleme yapmak için İngiltere'deki uygulamalara göz atalım. ÇHS m. 6 'ya göre, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için taraf devletlerin, azami çaba göstermesi gerekmektedir. Bu madde, çocuğun sağlıklı yaşam hakkına ilişkindir. İngiltere'de çocuk doğduktan sonra, teacher olarak adlandırılan sağlık kuruluşunda görevli bir kişi, student olarak adlandırılan çocuğun kaldığı evlere periyodik ziyaretler yapıp, çevre yani yetişme ortamı, gelişim, gıda alımı, vs. konularda anne-baba'ya önerilerde bulunuyor. Yine bir ailenin ihtiyaç duyduğu her türlü bilgiye her an hızlı bir şekilde ulaşabileceği kurumlar var. Ayrıca, çocuk parklarında çocukların oynarken düşmeleri durumunda sakatlanma ve yaralanmalarını minimize edecek bir şekilde dizayn edilmektedir. Örneğin, yerler asfalt ve beton dökülerek değil çok elastiki ve yumuşak bir biçimde inşa edilmektedir. Bir ülkede bu şekilde bir kamu görevi anlayışı olmasının, çocuğun başta yaşam, sağlıklı yaşam ile diğer haklarını koruyup geliştirici olduğu açıktır. Türkiye'nin de, zaman kaybetmeden, aileyi geliştirici kurumsallaşma ve yapısal değişiklik yapmaya ve bu alanda resmi veya sivil teşebbüs programlarını teşvik etmeye ihtiyacı vardır. Örnek olarak, daha çok Milli Eğitim Bakanlığı ile yaptığı işbirliği çerçevesinde tanınan AçEV gibi kuruluşlar teşvik edilmelidir.

Sonuç ve Öneriler

Temel insan hak ve özgürlükleri ile kamu görevi arasında doğrudan bir ilişki vardır. Demokratik bir toplumda, genel olarak bütün sözleşmeler ve özel olarak AİHS ve ÇHS gibi uluslararası enstrümanlarla garanti altına alınan insan hak ve özgürlüklerinin korunumu ve gelişiminde, kamu görevi ve görevlilerinin önemli bir rolü vardır. Fakat akıldan hiç çıkarılmaması gereken nokta şudur: kamu hukukunda yetkisizlik asıldır. Kamu görevlileri mevzuatta düzenlenmeyen bir görev ve yetkiyi kullanamazlar. Aksi takdirde insan hakları bakımından telafisi zor sonuçlar doğabilir. Ayrıca temel hak ve özgürlük unsurlu demokratik sistem, sofistike bir sistem olup toplumun bilgi ve tecrübesi ile paralel gelişir. Dolayısıyla, kamu görevlileri de dahil herkes şu 3 soru üzerinde ısrarla durmalıdır. 1) İcra edilen bir kamu görevi acaba hangi haklarla ilişkilidir? 2) Diğer demokratik ve çağdaş ülkelerde sözkonusu hakların korunumu ve gelişimine ilişkin farklı görevler üstlenilmiş midir? 3) Yapılacak normatif düzenlemeler ile hizmet anlayışı ve görevlerde nasıl değişiklik yapılmalıdır?. Bu sorulara verilecek

cevaplar ve atılacak adımlar, kamu görevinin etkinliğini artırarak temel hak ve özgürlüklerin korunumu ve gelişiminde anahtar rol oynayacaktır.

Her alanda, özellikle sağlık, eğitim ve emniyet hizmetlerinde denetim mekanizmaları etkili bir şekilde işletilmelidir. çünkü, potansiyel olarak yapacağı kötü bir davranışla, Türkiye'yi, insan haklarını ihlal eden bir ülke ithamı altına sokacak kamu görevlilerinin bu davranışları engellenmelidir. Bunun da ötesinde, kamu görevlileri, kelebek etkisine (butterfly effect) yol açan olguların önüne geçilmesinin, temel hak ve özgürlüklerin korunumu ve gelişiminde ne derece önemli olduğunu unutmamalıdır. Ayrıca kamu görevleri, özellikle, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerle kurulan Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesi gibi denetim mekanizmaları hakkında bilgilendirilmeli ve önemi anlatılmalıdır.³⁵

Ayrıca, düşünsel ve davranışsal yapımızı gözden geçirmeliyiz. Buna göre, insan haklarının korunumu ve gelişiminin felsefi temeli, insan sevgisi ve hoşgörü'den geçmektedir. Avrupa Konseyi ve AGİT sürecinde de kabul edilen hoşgörü ilkesi, insan haklarına dayalı demokraside temel bir unsurdur. Hoşgörüsüzlüğün kaynağının, bilgisizlik, anlayışsızlık, kin ve şiddet olduğu da hiçbir zaman unutulmamalıdır. Kamu görevlileri olarak insan ve vatandaşlarımızı mutlu etmek en büyük hedefimiz olmalıdır.

Kamu görevlileri, halka hizmet ederken daha iyi hizmet yollarını araştırmalı ve önerilerde bulunmalıdırlar. Son olarak, kamu hizmet ve görevinin daha iyi ve etkili yapılabilmesi için sistemsel revizyon da gerekir. Bu bağlamda, vatandaşların her alanda haklarını bilmesi ve teknik bilgiye ulaşmasını sağlayacak araçlar geliştirilmelidir.³⁶ Ayrıca, denetim bakımından ombudsman (kamu denetçiliği) sistemi ve hükümet modeli bakımından da başkanlık sistemine geçiş tartışmaları geniş yelpazede sürdürülmelidir.

³⁵ Bkz. Karaosmanoğlu, F., Dr., Avrupa İşkenceyi Önleme Sözleşmesi ve Denetim Mekanizması: Türkiye'nin Tesbit Edilen Sorunları Ve Çözüm Önerileri, İl Valileri ve İl Emniyet Müdürleri İnsan Hakları Konferansı-30-31 Mart 1998.

³⁶ Cumhurbaşkanımız Sayın Süleyman Demirel'in şu sözleri bunun önemini ortaya koymaktadır. "Bu ülkenin bütün görevlilerine sesleniyorum. Bu ülkenin insanları tümüyle haklarını bilirlerse endişe edilecek hiçbirşey yoktur. Çünkü, bu haklar huzursuzluk, güvensizlik yaratmak için ortaya konmuş değildir. Eğer bir toplumun bütün fertleri bu haklardan yaralanıyorlarsa, işte o toplumda sürdürülebilir bir huzur ve güven vardır." (İl Valileri ve İl Emniyet Müdürleri İnsan Hakları Konferansı-30-31 Mart 1998)